

הילולה לבר יוחאי ל"ג לעומר¹

מטרה

בחינת היבטים אישיים, חברתיים וחינוכיים בקיום מנהג ההילולה לרבי שמעון בר יוחאי בל"ג לעומר.

רציונל

שונה בתכלית מעמדה של דמותו של ר' שמעון בר יוחאי ומעמדן של ההילולות סביבו בארץ ובחברה הישראלית, מהמקום שתפסו אלה ברבות מקהילות המוצא של החוגגים. סביב דרכי הציון של ל"ג בעומר באים לביטוי תהליכים של התנשאות והדרה מעמדית ותרבותית".

לימוד מקורותיה של ההילולה ומשמעותה מניע שני תהליכים בקבוצה: האחד - מתן לגיטימציה לערכים העומדים בבסיס ההילולה, הנתפסים כחלק מהותי בתרבות המזרחית, אך קיימים בכל תרבות, שניתן לאפיינם כאי-רציונאליים. והשני - זיהוי מנגנוני ההדרה החברתית שפיתחה ההגמוניה הישראלית במסווה של העדפת השכל על הרגש. שני התהליכים הללו עשויים לחזק את חברי הקבוצה.

במקביל לכך, נתוודע אל דרך נוספת לקיום המנהג, שכמעט אינה מוכרת כיום. נבחן את תרומתה ואת האפשרות של הורים ליישמה בל"ג לעומר ובמהלך השנה כולה.

מבנה השיעור

1. מנהגי ל"ג לעומר – פתיחה, 30 דקות
נכיר את מנהגי ל"ג לעומר הנהוגים בקהילות שונות. המשתתפים יבחנו את היכרותם עם המנהגים האלה ואת קיומם כיום בציבוריות הישראלית.
2. בר יוחאי – פיוט ושיחה, 60 דקות
נשיר את הפיוט בר יוחאי, ונבחן מה מעמדו של ר' שמעון בר יוחאי אצל כל אחד מהמשתתפים ובתרבות שממנה בא.
3. הילולת צדיקים – לימוד בחברותא, 60 דקות
ננסה לבחון את משמעות המושג 'הילולה', ואת הדרכים לקיומה, כפי שהן עלולות ממקורות שונים.

¹ בחרנו לכנות מועד זה 'ל"ג לעומר', כפי שנהגו לומר בכל ארצות המזרח, וכפי שגם מופיע באחד הפיוטים המפורסמים ממרוקו. תודה לפרופ' מ' בר אשר על הערתו זו.

מהלך השיעור

1. מנהגי ל"ג לעומר - פתיחה

זמן
30 דקות

חומרים
כרטיסי מנהגים

פתיחה

ל"ג לעומר, בשונה ממועדים אחרים בלוח השנה, אינו מאופיין בתפילה מיוחדת או סעודה חגיגית. יש בהבדל זה כדי לפתוח את בחינת מאפייניו המיוחדים של ל"ג לעומר ואת מקורם. ל"ג לעומר נקשר אצלנו באופן מיידי באש, אך אם נשאל את אבא ואמא או את סבא וסבתא, נגלה, ככל הנראה, שמנהג הדלקת המדורות לא היה קיים בקהילותיהם. שם התקיימו מנהגים אחרים, שאת רובם איננו מכירים היום.

שאלות והנחיות לקבוצה

הקבוצה יושבת במעגל, על השולחן או על הרצפה מונחים כרטיסי מנהגים וריבועי נייר קטנים וצבעוניים.

- כל משתתף המכיר את אחד המנהגים, מניח עליו ריבוע צבעוני. אם מוכרים לו מספר מנהגים - הוא מניח על כל כרטיס ריבוע צבעוני.
- מהיכן מוכרים לכם המנהגים שהנחתם עליהם את הריבועים שלכם?

הדלקת נרות לכבוד הצדיקים

הדלקת מדורות

לימוד במחיצת עשרה אנשים בשבחי רבי שמעון בר יוחאי

משחק בחץ וקשת

הילולה לרבי שמעון בר יוחאי

חלאקה לילד בן שלוש במירון

סיום מנהגי האבלות הנוהגים בספירת העומר

תהלוכת שירים וריקודים עם מנורה גדולה בעלת שבעה קנים

קריאת הספר 'הילולא רבא'

השתטחות על קברות צדיקים

למנחה

ל"ג לעומר הפך בתקופתנו ליום מועד. מנהגים רבים התפתחו בקהילות שונות לאורך השנים.

המנהגים הללו קשורים לשלוש דמויות מרכזיות מתקופת התנאים:

רבי שמעון בר יוחאי - על פי המסורת חל יום פטירתו בל"ג לעומר. בקהילות רבות נוהגים לקיים הילולה לזכרו. מנהג זה החל בימי קבלת צפת, במאה ה-16.

רבי עקיבא - בימי ספירת העומר נוהגים מנהגי אבלות לזכרם של תלמידי רבי עקיבא שמתו במגפה. על פי המסורת נעצרה המגפה בל"ג לעומר, ולכן מנהגי האבלות מסתיימים בל"ד לעומר, על פי מנהג הספרדים, או בל"ג לעומר, על פי מנהג האשכנזים.

שמעון בר כוכבא - מנהיג המרד ברומאים. יש הסבורים של"ג לעומר נקבע כיום שמחה, משום שהוא מציין את ניצחוננו של בר כוכבא על הרומאים. אין ביסוס היסטורי לכך. מנהגי ל"ג לעומר הקשורים לבר כוכבא תפסו מקום חשוב בציונות, קודם שקמה המדינה, ואף לאחר מכן, תוך הדגשת הגבורה והניצחון על האויבים.

בפתיחת השיעור נחשפים המשתתפים למנהגים שונים של ל"ג לעומר, חלקם מוכרים יותר, וחלקם מוכרים פחות. הנחת הריבועים הצבעוניים על כרטיסי המנהגים המוכרים תמחיש באופן חזותי מנהגים מוכרים יותר, לעומת מנהגים מוכרים פחות.

השאלה השנייה מפנה את המשתתפים לבחון את המנהגים הנהוגים בביתם תוך ראייה ביקורתית. רוב מנהגי המשפחות באים מן המסורת המשפחתית והעדתית, אך בחברה הישראלית מתקיימים גם תהליכים חוץ-משפחתיים, המשפיעים על שימורם של המנהגים, כמו תוכני הלימוד במערכת החינוך, שיווק צרכני, יחסים היררכיים בין קבוצות שונות ומגמות חדשות בחברה הישראלית ובעולם בכלל. הרצון להשתייך לחברה מביא אנשים רבים לוותר על המנהגים העוברים במסורתם המשפחתית והעדתית ולאמץ מנהגים אחרים.

מנהגי ל"ג לעומר רבים בקהילות המזרח קשורים להילולה של ר' שמעון בר יוחאי:

בעיראק (בבל) - בליל ל"ג לעומר נערכים בכמה מבתי הכנסת טכסי ההילולה של ר' שמעון בר יוחאי, שבהם קוראים את המובא ב"ספר הילולא רבא", שנדפס בבגדאד בשנת תרס"ח (1908), וכן מרבים להדליק נרות ועששיות לכבוד צדיקים.

בגירבא, תוניסיה ולוב - בל"ג ול"ד לעומר מתקיימת הילולה רבת-עם במקום הקדוש שבאלחארה אלזגירה (הרובע הקטן בגירבא) - אלגריבה, לשם מגיעים המונים מכל קצות תוניסיה ולוב. במרכז ההילולה ניצבת מנורה גדולה בעלת שבעה קנים, עשויה כסף ומשובצת זהב, מקושטת ומוארת להפליא - מנורת ר' שמעון בר יוחאי. מנורה זו עוברת בתהלוכת שירים וריקודים בתוך הרובע. לאחר מכן מתקיימת ברחבה הגדולה של אלגריבה ההילולה לכבוד ר' שמעון בר יוחאי. מנהג זה נוהג גם כיום.

במרוקו - ל"ג לעומר נקרא 'הילולא של רבי שמעון'. לאחר תפילת ערבית, מוכרים בבית הכנסת נרות או כוסות שמן לזכר רבי שמעון בר יוחאי, רבי מאיר בעל הנס, תנאים נוספים, אמוראים ורבנים הקבורים במרוקו. נוהגים לנסוע להשתטח על קברות צדיקים ולאכול שם סעודה. בארץ נוהגים לעלות בל"ג לעומר לקברו של רבי שמעון בר יוחאי במירון.

למנחה

החשיפה למנהגים שנהגו בקהילות ארצות האיסלאם השונות מיידעת את הלומדים על מנהגים שכמעט נעלמו, והיא מציגה את הפער בינם לבין מנהג הדלקת המדורות, התופס היום את המקום המרכזי בחגיגת ל"ג לעומר בארץ. במנהגים מופיעים האור והאש, שני המוטיבים המרכזיים בדמותו של רבי שמעון בר יוחאי. מוטיבים אלה הם המקשרים בין מנהגים אלה למנהג הדלקת המדורות, אך בהופעתם במנהגים מודגשות פנים אחרות בכוחותיה של האש. תהליך השינוי במעמדם ובחשיבותם של מנהגים מתרחש גם במועדים אחרים. מנהגים שזכו למעמד מרכזי בקהילות שונות, הוסתרו או נעלמו מתוך הרצון להיטמע בחברה הישראלית.

ריבוי המנהגים לכבודו של רבי שמעון בר יוחאי מעיד על מעמדו המשמעותי בקהילות המזרח. בנושא זה נעסוק בהרחבה בחלק הבא של השיעור.

2. בר יוחאי - פיוט ושיחה

זמן
60 דקות

חומרים
הפיוט - בר יוחאי בהקלטה
דפי מקורות

דמותו המיוחדת של ר' שמעון בר יוחאי משתקפת בפיוט שנכתב לכבודו לפני 400 שנה. פיוט זה מוכר בכל קהילות ישראל, אך מושר במיוחד בקהילות מהמזרח ובקהילות החסידים.

נשמע את הפיוט, מי משמכיר יכול להצטרף ולאחר מכן נשיר אותו פעם נוספת עם המוסיקה.
<http://www.piyut.org.il/cgi-bin/search.pl?Expression=%E1%F8+%E9%E5%E7%E0%E9>

בר יוחאי
רבי שמעון לביא

השקפת לְכָבוֹדוֹ פְּנִימָה
לֵב נְתִיבוֹת רְאשֵׁי תְרוּמָה
אֵת כְּרוֹב מְמַשֵּׁח זִיו אוֹרְךָ
בְּר יוֹחַאי אוֹר מְפֹלֵא רוֹם מְעֵלָה
יִרְאֵת מְלַחֵבֵיט כִּי רַב לָהּ
תְּעַלּוּמָה וְאִין קוֹרָא לָהּ
נִמְתָּ עֵין לֹא תִשׁוּרְךָ
בְּר יוֹחַאי אֲשֶׁרֵי יוֹלְדֶתְךָ
אֲשֶׁרֵי הָעַם הֵם לוֹמְדֶךָ
וְאֲשֶׁרֵי הָעוֹמְדִים עַל סוֹדְךָ
לְבוֹשֵׁי חֶשֶׁן תַּמְיֶיךָ וְאוֹרֶיךָ

בְּר יוֹחַאי נְמַשְׁחָת אֲשֶׁרֶיךָ
שְׁמֶן שְׁשׁוֹן מְחַבְרֶיךָ
בְּר יוֹחַאי שְׁמֶן מְשַׁחַת קִדְשׁ
נְמַשְׁחָת מְמַדַּת הַקִּדְשׁ
נְשֹׂאֵת צֵיץ גִּזְר הַקִּדְשׁ
חָבוּשׁ עַל רֹאשְׁךָ פְּאֶרְךָ
בְּר יוֹחַאי מוֹשֵׁב טוֹב יִשְׁבֶּתָּ
יוֹם נִסְתָּ יוֹם אֲשֶׁר בְּרַחֲתָּ
בְּמַעֲרַת צוּרִים שְׁעַמְדָּתָּ
שָׁם קָנִיתָ הוֹדְךָ וְהַדְרָךָ
בְּר יוֹחַאי עֲצֵי שְׁטִים עוֹמְדִים
לְמוֹדֵי יְיָ הֵם לוֹמְדִים
אוֹר מְפֹלֵא אוֹר הַיְקוֹד הֵם יוֹקְדִים
הֲלֹא הֵמָּה יוֹרוּךְ מוֹרֶיךָ
בְּר יוֹחַאי וְלִשְׁדָּה תְּפוּחִים
עֲלִיתָ לְלִקוּט בּוֹ מְרַקְחִים
סוֹד תּוֹרָה כְּצִיצִים וּפְרָחִים
נְעֻשָׂה אָדָם נֶאֱמַר בְּעִבּוּרְךָ
בְּר יוֹחַאי נְאֻזְרָת בְּגִבּוּרָה
וּבְמַלְחָמַת אֵשׁ דַּת הַשְּׁעָרָה
וְחָרַב הוֹצֵאתָ מִתְּעָרָה
שְׁלֶפֶת נֶגֶד צוּרֶיךָ
בְּר יוֹחַאי לְמָקוֹם אֲבֵנֵי שֵׁשׁ
הַגְּעֵתָ לְפָנַי אֲרִיָּה לִישׁ
גַּם גָּלַת כּוֹתֶרֶת עַל עֵישׁ
תְּשׁוּרֵי וּמֵי יִשׁוּרְךָ
בְּר יוֹחַאי בְּקִדְשׁ הַקִּדְשִׁים
קוֹ יְרוֹק מְחַדֵּשׁ חֲדָשִׁים
שְׁבַע שְׁבָתוֹת סוֹד חֲמֻשִׁים
קִשְׁרָתָּ קִשְׁרֵי שֵׁ"ן קִשְׁרֶיךָ
בְּר יוֹחַאי יו"ד חֲכָמָה קְדוּמָה

רבי שמעון לביא

חכם, מקובל, רופא, אסטרונום ומשורר. נולד בספרד ומשגורש ממנה במחצית המאה ה-15, הגיע לעיר פאס שבמרוקו. בשנת ש"ט (1549) התכוון לעלות לארץ ישראל. כשעבר דרך טריפולי וראה שיהדות זו זקוקה לו, נשתקע בה והפך לרבה של לוב. נפטר בשנת שמ"ח (1588). חיבורו הידוע ביותר הוא 'כתם פז', פירוש על ספר הזוהר. לצד היותו מקובל וחכם חיבר רבי שמעון פיוטים רבים, ככולם משוקעים ענייני סוד וקבלה. אפשר לראות את האקרוסטיכון של שמו של הפייטן בראשי הבתים.

הפיוט בר יוחאי זכה לתפוצה עצומה בקרב כל קהילות ישראל. במרכזו שבח לרבי שמעון בר יוחאי, והוא מתאר את עלייתו של ר' שמעון בר יוחאי בדרגות רוחניות, או כפי שהן מוגדרות בקבלה – ספירות.

הפיוט זכה למעמד חשוב במיוחד. הוא מושר בליל שבת, לפני קבלת שבת, לאחר תפילת ערבית או במהלך הסעודה. הוא גם הפיוט המרכזי של ל"ג לעומר, יום ההולא של ר' שמעון בר יוחאי. יש קהילות הנוהגות לשיר אותו גם במעמד ברית המילה. השיר חשוב גם בהיותו בסיס לסוגה שלמה של פיוטים בשבח רבי שמעון בר יוחאי ושל סוגת פיוטים קבליים בשירת פייטני צפון אפריקה.

שאלות והנחיות לקבוצה

- מה מייצגת בעיניכם דמותו של רבי שמעון בר יוחאי?

למנחה

אם אחד מחברי הקבוצה מנגן, אפשר להזמין מראש שיביא את כלי הנגינה שלו וינגן את הפיוט.

הפיוט והשירה בקבוצה יוצרים מצע רגשי חווייתי לשיחה על מקומו של רבי שמעון בר יוחאי בלבותיהם של המשתתפים ובתרבות המסורתית-מזרחית בכלל.

הקשר הבלתי אמצעי לדמותו של רבי שמעון בר יוחאי כעושה נסים וכמושיע בעת צרה נמשך לאורך דורות רבים והוא מתקיים גם בימינו. אנשים רבים מאמינים שעלייה לקברו או אפילו הזכרת שמו תסייע להם בעתות מצוקה. מעמדו המיוחד של רבי שמעון בר יוחאי כמחבר הזוהר, ספר יסוד בקבלה ומקור צמיחתם של צדיקים ומקובלים, מייצג שני עקרונות בתרבות היהודית המזרחית:

א. מקומו של הצדיק כבעל דרגה רוחנית גבוהה מעוררת כבוד. על כן נתפס הצדיק כמקור כוח להתמודדות עם קשיים ומצוקות ויעד לתפילות וחלומות.
ב. השפעתה של תורת הקבלה על החיים היהודיים, במעגל הפרטי ובמעגל הקהילתי. הקבלה עוסקת בתחומי האלוהות והרוח וכלי הניתוח והמדידה הרציונאליים אינם תואמים אותה ואת אורחות החיים הנגזרים ממנה.

מגמות של רציונליזם בעולם המערבי, לצד תפיסות שכלתניות יותר ביהדות, ייחסו לאמונה זו מעמד נמוך ושללו ממנה כל לגיטימיות. מאמינים רבים בכוחו של רבי שמעון בר יוחאי התביישו והסתירו את מסורתם, ואחרים אף אימצו את הגישה ההגמונית.

חשוב לתת מקום לכל מגוון ההתייחסויות לשאלה זו, מהזדהות מוחלטת עם דמותו של רבי שמעון כעושה נסים וכמציל בעת צרה, ועד להתנגדות מוחלטת לכך. מרחב המאפשר הבעת עמדה ללא חשש משיפוטיות יאפשר ראייה ביקורתית של העמדה ומקורותיה.

אחרי שעמדנו על המעמד המיוחד של רבי שמעון בר יוחאי, ננסה להבין את משמעות ההילולה הנערכת לכבודו בל"ג לעומר.

נפתח במקור למנהג ההילולה. החיד"א, רבי חיים דוד אזולאי, שחי בארץ ישראל לפני מאתיים שנה לערך ועסק רבות במנהגי ארץ ישראל, מציין את המנהג שהחל בימי המקובלים בצפת במאות ה-16 עד ה-18.

יום ל"ג לעומר ירבה שמחה לכבוד רבי שמעון בר יוחאי זכותו יגן עלינו. כי הוא יום ההילולה שלו. ונודע שרצונו הוא שישמחו ביום זה...

ויש מי שנהג לעשות לימוד בליל ל"ג לעומר בי עשרה, ללמוד שבחי רבי שמעון בר יוחאי המפוזרים בזוהר* ואדרא זוטא**, ומנהג יפה הוא. רבי חיים דוד אזולאי, 'מורה באצבע', דפוס שלמה בילפורטי, ליוורנו תר"ב (1842), סימן ח, אות רכג

* ספר הזוהר, הספר המרכזי של חכמת הקבלה, מורכב ממדרשים על התורה המחולקים לפי פרשיות השבוע ומיוחס על פי המסורת לרבי שמעון בר יוחאי.

** אדרא זוטא - בתרגום לעברית הגורן (כלומר המושב) הקטן. זהו חלק מספר הזוהר הנושא מאפיינים ייחודיים. בו מסופר על פטירתו של רבי שמעון בר יוחאי ועל הסודות שמסר לתלמידיו קודם שנסתלק, שאותם חשש לגלות קודם לכן. נשמתו של רבי שמעון בר יוחאי יוצאת כאשר הוא הוגה את המילה 'חיים'.

החיד"א - רבי חיים דוד אזולאי

נולד בירושלים בשנת תפ"ז (1727), חי בחברון, ביבליוגרף, שד"ר ומחבר ספרי הלכה. ביקר בארצות רבות בעולם כולו. בכל אחת מהארצות קשר קשרים עם המנהיגות המקומית היהודית, ולבסוף התמנה לרבה של ליוורנו, איטליה. שם נפטר ב תקס"ו (1806). כתב למעלה מחמישים ספרים. ספרו 'שם הגדולים' הוא ספר יסוד העוסק בגדולי ישראל מתקופות שונות.

שאלות והנחיות לקבוצה

- האם השתתפתם פעם בהילולה?
- איזו הרגשה נותנת לכם השתתפות בהילולה?

למנחה

מרכזיותה של הילולת רבי שמעון בר יוחאי במנהגי קהילות ארצות האסלאם מעוגנת בדברי החיד"א, המציין גם את הסיבה להילולה וגם את המנהג שנהג בזמנו. דבריו של החיד"א מחזקים את אלה המרגישים חלק ממנה.

החיד"א משתמש במילים "יום שמחת רבי שמעון בר יוחאי" ולא "יום פטירתו". ייתכן שיש בכך ביטוי למחלוקת הקיימת בין המקובלים, אם ל"ג לעומר הוא יום פטירתו של רבי שמעון או שהוא קשור אליו בדרך אחרת, מחלוקת המובאת בדברי החיד"א במקום אחר.

השאלות אינן מתייחסות באופן ישיר לטקסט, אלא נוגעות בחיבור של המשתתפים להילולה כהמשך לבריור החיבור האישי לדמותו של רבי שמעון, שהתקיים בחלק הקודם.

השיתוף ברגשות ביחס לעריכת הילולה מוביל לשיחה על אודות דרכים שונות לביטוי שמחה. בהילולה יש שמחה גדולה בשל החיבור הרוחני. לכן לצד התפילות שרים רוקדים ואוכלים.

היחס כלפי ההילולה יכול לנוע בין הרגשת התעלות וקרבה לצדיק שלכבודו נערכת ההילולה, ועד לתחושה של חילול הקודש. פער גדול זה מעיד על הזיקה שבין התהליכים החברתיים לבין היחס להילולה. במערכת זו פועלים שני תהליכים מרכזיים:

1. התאמה בין הריבוד החברתי לבין היחס לתרבות שמייצג כל רובד ולנגזרת של מעמדו. הרצון לנוע מרובד אחד לזה שמוצב גבוה ממנו, מלווה לפעמים בתחושת ניכור כלפי התרבות שמייצג הרובד החברתי שאותו רוצים לנטוש.

2. תפיסת התרבות המזרחית כבעלת פנים אחידות היא אחד האמצעים להעמדתה במקום של "האחר". הרצון להשתחרר מתחושת ה"אחרות" יכול להוביל שני תהליכים שונים: הראשון: חשיפת הזהויות השונות בתרבות המזרחית השני: נטישתה של התרבות. התהליכים החברתיים המשפיעים על היחס כלפי ההילולה משלימים את התהליכים החברתיים המשפיעים על היחס למעמדו ומקומו של רבי שמעון בר יוחאי ופועלים במקביל אליהם.

השיחה בחלק זה של השיעור תתייחס פחות למשפט השני בדברי החיד"א. עליו נרחיב את הדיבור לקראת סוף השיעור.

3. הילולת צדיקים - לימוד בחברותא

חומרים
דפי מקורות

זמן
60 דקות

בקריאת דברי החיד"א עולות השאלות מהי הילולה, ומדוע עורכים אותה ביום שמחה של צדיק או ביום פטירתו?

הלולא, הלולה - שמחה ומחולות לכבוד חתן וכלה, שמחת חתונה.
מילון אבן שושן

הלולא - מילה בארמית המציינת שמחה גדולה, בעיקר שמחת חתונה. חסידים ומקובלים נוהגים לערוך הלולא ביום השנה למות מנהיגם הרוחני, שכן יום פטירתו מציין את עליית נשמתו לשמים ואת איחוד הנשמה, המשולה לכלה, עם העולמות העליונים.

לקסיקון לתרבות יהודית
<http://lexicon.cet.ac.il/wf/wfTerm.aspx?id=549>

ורבי עקיבא אומר:
שנים עשר אלפים תלמידים היו לי מגבת ועד אנטיפרס, וכולן מתו פְּחֵי בין פסח לעצרת.
ובסוף העמידו לי שבעה, ואלו הן: רבי יהודה ורבי נחמיה ורבי מאיר ורבי יוסי ורבי שמעון בן יוחאי ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי יוחנן הסנדלר.
אמר להם: הראשונים לא מתו אלא מפני שהיתה עיניהם צרה בתורה זה לזה. אתם לא תהיו כן.
מיד עמדו ומילאו כל ארץ ישראל תורה.

קהלת רבה, פרשה יא, דיבור המתחיל: בבקר

ואחר כך למדו חמישה תלמידים אצל רבי עקיבא: רבי שמעון ורבי מאיר וכולי. והיא שמחת רבי שמעון בר יוחאי.
...ואפשר שהכוונה כמו שכתבתי אני עני בטוב עין, שביום ל"ג התחיל ללמד רבי עקיבא לרבי שמעון בר יוחאי וחבריו.
רבי חיים דוד אזולאי, 'מראית העין', דפוס אליעזר יוסף חיים סערון, ליורנו תקנ"ב (1792), ליקוטים, סימן ז

באותו יום ביקש רבי שמעון להסתלק מן העולם, והיה מסדר דבריו.
נתכנסו החברים לבית רבי שמעון. ...
אמר רבי שמעון: עתה שעת רצון היא,
מילים קדושות שלא גיליתי עד עתה רצוני לגלותן...
וכל אותו היום לא פסקה האש מן הבית,
ולא היה מי שניגש אצלו, כי לא יכול,
כי האור והאש סבבוהו...
משיצאה מיטתו פרחו באוויר, והאש הייתה מלהטת לפניה.
שמעו קול: היכנסו ובואו והתכנסו להילולה של רבי שמעון.

תרגום אידרא זוטא, דברים, פרשת האזינו, דף רפז עמ' ב

תאנא בההוא יומא דר"ש בעא לאסתלקא מן עלמא והוה מסדר מלוי אתכנשו חברייא לבי ר"ש... אר"ש הא השתא שעתא דרעותא הוא ואנא בעינא למיעל בלא כסופא לעלמא

דאתי, והא מלין קדישין דלא גליאן עד השתא בעינא לגלאה קמי שכינתא... כל ההוא יומא לא אפסיק אשא מן ביתא ולא הוה מאן דמטי לגביה דלא יכילו דנהורא ואשא הוה בסוחרניה, ...בתר דנפק פורייתא הוה סליק באוירא, ואשא הוה להיט קמיה שמעו קלא עולו ואתו ואתכנשו להילולא דרבי שמעון.

אידרא זוטא, דברים, פרשת האזינו, דף רפז עמ' ב

שאלות והנחיות לקבוצה

- מהי הילולה, ומדוע עורכים אותה?

למנחה

הלימוד בחברותא מאפשר דיון במושג 'הילולה' ובהקשרים הרחבים יותר שלו. זוהי קומה נוספת, הנבנית לאחר החיבור הרגשי והחוויתי ולצד הבנת התהליכים החברתיים.

שני המקורות הראשונים עוסקים בהבנת המושג 'הילולה' בכלל. בשלב הראשון מופיע, תרגומה של המילה מארמית לעברית. כך נוכל למקמה בזירה המתאימה - הילולה היא חתונה, ולכן היא כוללת מאפיינים של שמחה גדולה, מוסיקה וריקודים. בשלב השני ניתנת הסיבה לקיום חתונה מיוחדת זו; ביום הפטירה עולה נשמתו של הצדיק ומתאחדת עם בוראה בדומה לאיחוד של כלה וחתן. האיחוד כמקור לשמחה עומד במרכזם של שני מקורות אלה.

שלושת המקורות האחרונים עוסקים בהילולת רבי שמעון בל"ג לעומר. כאשר קוראים אותם ברצף, נדמה שקוראים סיפור שפותח ברבי עקיבא ומסתיים בתלמידיו של רבי שמעון. בסיפור הנטווה מן הרצף של שלושת המקורות הללו אפשר לראות את ל"ג לעומר כיום שבמרכזו החיבור בין הדורות באמצעות לימוד התורה.

הילולת רבי שמעון בל"ג לעומר פועלת במישורים מקבילים בעולמות העליונים ובעולמות התחתונים. השמחה והלימוד מקשרים בין העולמות.

לאחר האסון שפקד את בית מדרשו של רבי עקיבא, הוא פנה אל תלמידיו בדרישה שלא תהיה עינם צרה בתורה. קריאה חברתית של מסר זה תביא להרחבת שורות הלומדים ולשחרורה ממצרי האליטיזם המאפיינים בתי מדרש המיועדים לחכמים בלבד.

הדרך שבה מגלה בר יוחאי את תורתו יוצרת רושם חזק של חוויה רוחנית מיוחדת. המוטיבים המופיעים בטקסט סוגרים את המעגל שנפתח בתחילת השיעור: א. מעמדו של רבי שמעון בר יוחאי כעושה נסים וכקשור באופן בלתי אמצעי לאלוהים. ב. האש המקיפה את ביתו של רבי שמעון בר יוחאי מגינה על הלומדים, אך היא חוצצת בינם לבין האחרים, ואף עלולה לשרוף את מי שמחוצה לה. אפשר לראות בבת הקול, המזמינה להילולה, תיקון להרחבת שורות הלומדים. במנהגי קהילות המזרח השתמר דווקא ההיבט העדין של האש ולא ההיבט השרוף.

אסיף

בלימוד בחברותא עסקנו בהבנת המושג 'הילולה' ובמשמעויותיו השונות. מתברר שיש התאמה בין ההילולה, כפי שהיא מתקיימת כיום, לבין הערכים שאותם היא באה לייצג.

שאלות והנחיות לקבוצה

- כיצד אפשר לקשור בין הסיפורים על רבי עקיבא ועל רבי שמעון לבין המנהג שהיה נהוג בזמן החיד"א בל"ג לעומר?
- כיצד אפשר לשלב לימוד בחגיגת ל"ג לעומר שלנו?

למנחה

החיד"א מזכיר את המנהג ללמוד את שבחי רבי שמעון בר יוחאי. אין הוא מפרט כיצד התקיים לימוד זה, באיזו מסגרת, והאם היה קשור להילולה. הלימוד עומד במרכז הסיפור על רבי עקיבא ורבי שמעון. הקישור בין שני האירועים המתוארים בסיפור לבין ל"ג לעומר מעיד על כך שערכי לימוד התורה ומסירתה מדור לדור עומדים במרכזו של יום זה.

השאלה השנייה מציעה תחילתו של יישום. מוצע לקיים את הלימוד כרובד נוסף בהילולה ולא כתחליף לה, כדי לחזק את החלקים החווייתיים, מצד אחד, וכדי לאפשר התמודדות עם הביקורת החברתית והדתית. קיום הלימוד בחגיגת ל"ג לעומר ליד המדורה המשפחתית או בדרך למירון אינו פשוט, אך הבנת חשיבותו היא שלב חשוב ביישום.

סיכום

בשיעור זה בחנו מנהג שיש לו גם תהודה גדולה בחברה הישראלית וגם משמעות רגשית חווייתית עמוקה. שני מאפיינים אלה גורמים להנעת תהליכים חברתיים בעלי השפעה. לימוד שורשי המנהג עשוי להשפיע על הרצון לשמר אותו, אך גם לחדש ולהתאים אותו לצרכינו.

מנהגי ל"ג לעומר

הדלקת מדורות

לימוד במחיצת עשרה אנשים בשבחי רבי שמעון בר יוחאי

משחק בחץ וקשת

הילולה לרבי שמעון בר יוחאי

חלאקה לילד בן שלוש במירון

סיום מנהגי האבלות הנוהגים בספירת העומר

תהלוכת שירים וריקודים עם מנורה גדולה בעלת שבעה קנים

קריאת הספר 'הילולא רבא'

השתטחות על קברות צדיקים

בר יוחאי
רבי שמעון לביא

שְׁלֶפֶת נֶגֶד צוֹרְרֶיךָ
בַּר יוֹחָאי לְמָקוֹם אֲבֵנֵי שַׁיִשׁ
הַגְעַתָּ לִפְנֵי אֲרִיָּה לִישׁ
גַּם גָּלַת כּוֹתֶרֶת עַל עֵישׁ
תְּשׁוּרֵי וּמֵי יִשׁוּרֶיךָ
בַּר יוֹחָאי בְּקֶדֶשׁ הַקְּדוֹשִׁים
קו יְרוֹק מְחַדֵּשׁ חֲדָשִׁים
שִׁבְעַת שְׁבִתוֹת סוּד חֲמֻשִׁים
קִשְׂרֵת קִשְׂרֵי שֵׁ"ן קִשְׂרֶיךָ
בַּר יוֹחָאי יו"ד חֲכָמָה קְדוּמָה
הַשְׁקֵפֶת לְכָבוֹדוֹ פְּנִימָה
לֵב נְתִיבוֹת רֵאשִׁית תְּרוּמָה
אֶת כְּרוֹב מְמַשֵּׁח זֵיו אוֹרֶיךָ
בַּר יוֹחָאי אוֹר מְפֹלֵא רוּם מַעֲלָה
יִרְאֵת מְלֶהֱבִיט כִּי רַב לָהּ
תַּעֲלֹמָה וְאֵין קוֹרָא לָהּ
נִמְתָּ עֵין לֹא תִשׁוּרֶיךָ
בַּר יוֹחָאי אֲשֶׁרֵי יוֹלְדֶתְךָ
אֲשֶׁרֵי הָעַם הֵם לוֹמְדֶיךָ
וְאֲשֶׁרֵי הָעוֹמְדִים עַל סוּדֶיךָ
לְבוּשֵׁי חֹשֶׁן תְּמִיךָ וְאוֹרֶיךָ

בַּר יוֹחָאי נְמַשְׁחָת אֲשֶׁרֶיךָ
שְׁמֵן שְׁשׁוֹן מְחַבְרֶיךָ
בַּר יוֹחָאי שְׁמֵן מִשְׁחַת קֶדֶשׁ
נְמַשְׁחָת מִמֶּדֶת הַקְּדוֹשׁ
נְשֹׂאתָ צֵיץ נֶזֶר הַקְּדוֹשׁ
חֲבוּשׁ עַל רֵאשֶׁךָ פְּאֶרְךָ
בַּר יוֹחָאי מוֹשֵׁב טוֹב יִשְׁבֶּתָ
יוֹם נִסְתָּ יוֹם אֲשֶׁר בְּרַחֲתָ
בְּמַעַרַת צוּרִים שְׁעַמְדָתָ
שֵׁם קְנִיתָ הוֹדֶךָ וְהִדְרֶךָ
בַּר יוֹחָאי עֲצֵי שֵׁטִים עוֹמְדִים
לְמוֹדֵי יְיָ הֵם לוֹמְדִים
אוֹר מְפֹלֵא אוֹר הַיְקוּד הֵם יוֹקְדִים
הֵלֵא הֵמָּה יוֹרוֹךְ מוֹרֶיךָ
בַּר יוֹחָאי וְלִשְׁדָּה תְּפוּחִים
עָלִיתָ לְלִקּוּט בּוֹ מְרַקְחִים
סוּד תּוֹרָה כְּצִיצִים וּפְרָחִים
נַעֲשֶׂה אָדָם נְאֻמָּר בְּעַבּוּרֶיךָ
בַּר יוֹחָאי נְאֻזְרָת בְּגִבּוּרָה
וּבְמִלְחָמָת אֵשׁ דַּת הַשְּׁעָרָה
וְחֶרֶב הוֹצֵאתָ מִתְּעָרָה

רבי שמעון לביא

חכם, מקובל, רופא, אסטרונום ומשורר. נולד בספרד ומשגורש ממנה במחצית המאה ה-15, הגיע לעיר פאס שבמרוקו. בשנת ש"ט (1549) התכוון לעלות לארץ ישראל. כשעבר דרך טריפולי וראה שיהדות זו זקוקה לו, נשתקע בה והפך לרבה של לוב. נפטר בשנת שמ"ח (1588). חיבורו הידוע ביותר הוא 'כתם פז', פירוש על ספר הזוהר. לצד היותו מקובל וחכם חיבר רבי שמעון פיוטים רבים, בכולם משוקעים ענייני סוד וקבלה. אפשר לראות את האקרוסטיכון של שמו של הפייטן בראשי הבתים.

יום ל"ג לעומר ירבה שמחה לכבוד רבי שמעון בר יוחאי זכותו יגן עלינו. כי הוא יום ההילולא שלו. ונודע שרצונו הוא שישמחו ביום זה...

ויש מי שנהג לעשות לימוד בליל ל"ג לעומר בי עשרה, ללמוד שבחי רבי שמעון בר יוחאי המפוזרים בזוהר* ואדרא זוטא**, ומנהג יפה הוא.

רבי חיים דוד אזולאי, 'מורה באצבע', דפוס שלמה בילפורטי, ליוורנו תר"ב (1842), סימן ח, אות רכג

* ספר הזוהר, הספר המרכזי של חכמת הקבלה, מורכב ממדרשים על התורה המחולקים לפי פרשיות השבוע ומיוחס על פי המסורת לרבי שמעון בר יוחאי.

** אדרא זוטא - בתרגום לעברית הגורן (כלומר המושב) הקטן. זהו חלק מספר הזוהר הנושא מאפיינים ייחודיים. בו מסופר על פטירתו של רבי שמעון בר יוחאי ועל הסודות שמסר לתלמידיו קודם שנסתלק, שאותם חשש לגלות קודם לכן. נשמתו של רבי שמעון בר יוחאי יוצאת כאשר הוא הוגה את המילה 'חיים'.

החיד"א - רבי חיים דוד אזולאי

נולד בירושלים בשנת תפ"ז (1727), חי בחברון, ביבליוגרף, שד"ר ומחבר ספרי הלכה. ביקר בארצות רבות בעולם כולו. בכל אחת מהארצות קשר קשרים עם המנהיגות המקומית היהודית, ולבסוף התמנה לרבה של ליוורנו, איטליה. שם נפטר ב תקס"ו (1806). כתב למעלה מחמישים ספרים. שם הגדולים הוא ספר יסוד העוסק בגדולי ישראל מתקופות שונות.

הילולת צדיקים

הלולא, הלולה - שמחה ומחולות לכבוד חתן וכלה, שמחת חתונה.
מילון אבן שושן

הלולא - מילה בארמית המציינת שמחה גדולה, בעיקר שמחת חתונה. חסידים ומקובלים נוהגים לערוך הלולא ביום השנה למות מנהיגם הרוחני, שכן יום פטירתו מציין את עליית נשמתו לשמים ואת איחוד הנשמה, המשולה לכלה, עם העולמות העליונים.

לקסיקון לתרבות יהודית
<http://lexicon.cet.ac.il/wf/wfTerm.aspx?id=549>

ורבי עקיבא אומר:
שנים עשר אלפים תלמידים היו לי מגבת ועד אנטיפרס, וכולן מתו בְּחַיִּי בין פסח לעצרת.
ובסוף העמידו לי שבעה, ואלו הן: רבי יהודה ורבי נחמיה ורבי מאיר ורבי יוסי ורבי שמעון בן יוחאי ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי יוחנן הסנדלר.
אמר להם: הראשונים לא מתו אלא מפני שהיתה עיניהם צרה בתורה זה לזה. אתם לא תהיו כן.
מיד עמדו ומילאו כל ארץ ישראל תורה.

קהלת רבה, פרשה יא, דיבור המתחיל: בבקר

ואחר כך למדו חמישה תלמידים אצל רבי עקיבא: רבי שמעון ורבי מאיר וכולי.
והיא שמחת רבי שמעון בר יוחאי.
...ואפשר שהכוונה כמו שכתבתי אני עני בטוב עין, שביום ל"ג התחיל ללמד רבי עקיבא לרבי שמעון בר יוחאי וחבריו.
רבי חיים דוד אזולאי, 'מראית העין', דפוס אליעזר יוסף חיים סערון, ליורנו תקנ"ב (1792), ליקוטים, סימן ז

באותו יום ביקש רבי שמעון להסתלק מן העולם, והיה מסדר דבריו.
נתכנסו החברים לבית רבי שמעון. ...
אמר רבי שמעון: עתה שעת רצון היא,
מילים קדושות שלא גיליתי עד עתה רצוני לגלותן...
וכל אותו היום לא פסקה האש מן הבית,
ולא היה מי שניגש אצלו, כי לא יכול,
כי האור והאש סבבוהו...
משיצאה מיטתו פרוחה באוויר, והאש הייתה מלהטת לפניה.
שמעו קול: היכנסו ובואו והתכנסו להילולה של רבי שמעון.

תרגום אידרא זוטא, דברים, פרשת האזינו, דף רפז עמ' ב

תאנא בהווא יומא דר"ש בעא לאסתלקא מן עלמא והוה מסדר מלוי אתכנשו חברייה לבי ר"ש... אר"ש הא השתא שעתא דרעותא הוא ואנא בעינא למיעל בלא כסופא לעלמא דאתי, והא מלין קדישין דלא גליאן עד השתא בעינא לגלאה קמי שכינתא... כל ההוא יומא לא אפסיק אשא מן ביתא ולא הוה מאן דמטי לגביה דלא יכילו דנהורא ואשא הוה בסוחרניה, ...בתר דנפק פורייה הוה סליק באוירא, ואשא הוה להיט קמיה שמעו קלא עולו ואתו ואתכנשו להילולא דרבי שמעון.

אידרא זוטא, דברים, פרשת האזינו, דף רפז עמ' ב

• מהי הילולה, ומדוע עורכים אותה?